

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ЯК ДЕТЕРМІНАНТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

INFORMATION SPACE AS A DETERMINANT OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE HONOR AND DIGNITY OF MILITARY SERVANTS

Гальцова О.В., к.ю.н.,
старша викладачка кафедри права
Національної безпеки та правової роботи

Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті розглядається негативний вплив інформаційного простору який, на думку авторки, виступає детермінантою кримінальних правопорушень проти честі та гідності військовослужбовців. Зазначається, що інформаційний простір дуже динамічно розвивається, ним активно користуються переважна більшість громадян в соціумі. Указується, що його вплив може бути як позитивним, так і негативним на усі суспільні і політичні процеси та явища в країні й тому може викликати певні загрози. Робиться висновок, що загрози інформаційній безпеці, мають комплексний характер, охоплюють усі сфери життєдіяльності людини, суспільства і держави, а відповідно мають міжвідомчий характер. Наводяться точки зору дослідників про шкідливість та небезпечність інформації, яка не відповідає дійсності та умисно поширюється в інформаційному просторі проти військовослужбовців і визнається як деструктивна, що має інформаційно-психологічний вплив на суспільство. Наголошується, що особливу небезпечність в інформаційному просторі становить інформаційна війна, за допомогою якої відбувається маніпулювання свідомістю людей як форма впливу на цивільне населення і (або) військовослужбовців іншої держави. Акцентується увага, що за допомогою інформаційного простору країною-агресором поширюється недостовірна, неповна, перевернена або упереджена інформаційного простору, щоб розробити науково обґрунтовані висновки й рекомендації, спрямованих їх запобіганню. Зазначається, що запобігти вчиненню кримінальних правопорушень проти честі й гідності військовослужбовців у інформаційному просторі, доволі складно, проте авторкою пропонується власні шляхи вирішення окресленої проблеми.

Ключові слова: інформаційний простір, загрози, інформаційна безпека, честь та гідність військовослужбовців, національна безпека, детермінанти, запобігання кримінальним правопорушенням.

The article examines the negative impact of the information space, which, according to the author, is a determinant of criminal offenses against the honor and dignity of military personnel. It is noted that the information space is developing very dynamically, it is actively used by the vast majority of citizens in society. It is indicated that its influence can be both positive and negative on all social and political processes and phenomena in the country and therefore can cause certain threats. It is concluded that threats to information security have a complex nature, cover all spheres of human activity, society and the state, and accordingly have an interagency nature. The points of view of researchers about the harmfulness and danger of information that does not correspond to reality and is deliberately spread in the information space against military personnel and is recognized as destructive, having an informational and psychological impact on society, are presented. It is emphasized that a particular danger in the information space is information war, which is used to manipulate people's consciousness as a form of influence on the civilian population and (or) military personnel of another state. Attention is drawn to the fact that the aggressor country uses the information space to spread unreliable, incomplete, distorted or biased information against the servicemen of the Armed Forces of Ukraine in order to undermine the power of the army. The author believes that actions aimed at discrediting or significantly reducing the authority of military personnel cause not only damage to their honor and dignity, but can stir up society, force it to oppose its defenders, thereby undermining the foundations of national security. On this basis, it is argued that it is necessary to find out the reasons for committing criminal offenses against the honor and dignity of servicemen using the information space in order to develop scientifically based conclusions and recommendations aimed at their prevention. It is noted that it is quite difficult to prevent the commission of criminal offenses against the honor and dignity of military personnel in the information space, but the author offers her own ways of solving the outlined problem.

Key words: information space, information security, honor and dignity of military personnel, threats, national security, determinants, prevention of criminal offenses.

Постановка проблеми. У сучасному світі відбувається стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, що призвело до інформатизації суспільства, внаслідок чого з'явився глобальний інформаційний простір, який ще фахівці називають інформаційним. Саме в інформаційному просторі нині формується свідомість людей, їх погляди і переконання, правила поведінки тощо. Вплив інформаційного простору як на суспільство, так і на членів соціуму важко недооцінити оскільки існує з доволі молодого віку та супроводжує все життя й може бути як позитивний, так і негативний. Відповідно до теми нашого дослідження, пропонуємо звернути увагу на його негативний вплив, який фактично й виступає детермінантою кримінальних правопорушень проти честі та гідності військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо кримінальних правопорушень проти честі та гідності військовослужбовців досліджували у своїх наукових працях низка учених такі як, Ємельяненко В. В., Оробець К. М.

[1], Левицький М. О. [2], Тимофєєв А. О., Когут А. А., Членов М. В. [3] та ін. Також з'ясовували криміногенний вплив інформаційного простору на злочинність й сучасні кримінологи Бодунова О. М. Любавіна В. П. [4], Глушко Д. А. [5], Гриценко С. С. [6], Кушнар'єв С. В. [7], Мокряк М. [8], Пахнін М. Л. [9] та ін. у своїх наукових працях.

Метою статті є з'ясування негативного впливу інформаційного простору який виступає детермінантою кримінальних правопорушень проти честі та гідності військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Згідно норм чинного законодавства України, здійснення військової служби покладається на певне коло осіб – військовослужбовців. Про таке указується у положеннях ст. 17 Основного Закону держави: «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України», а також ч. 1 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», що військова служба є державною службою особливого характеру.

Виходячи із такого законодавчого формулювання щодо військової служби та її значення для держави й суспільства, важливим є збереження як життя та здоров'я, так і дотримання честі й гідності осіб, які визнаються захисниками Вітчизни, оскільки при здійсненні свого конституційного обов'язку військовослужбовці, нерідко віддають своє життя за Україну та її народ.

Тому своєчасним стало рішення законодавця щодо криміналізації такого суспільно небезпечного діяння, як образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю (ст. 435¹ КК), яке поміщене в розділ XIX Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку проходження військової служби (військові кримінальні правопорушення)».

Захист честі та гідності особи, у тому числі й військовослужбовців гарантовані як національним, так і міжнародним законодавством. Наприклад, статті 1, 5, 22 Загальної декларації прав людини (1948 р.) указують на рівність людей у своїй гідності і правах та забороняється приниження гідності людини, її соціальних прав, необхідних для підтримання її гідності; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (1949 р.) забороняє «наругу над людською гідністю, образливе та принизливе поводження»; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання» (1984) визнає право людини на гідність.

Указані міжнародні акти повною мірою відповідають положенням Конституції України. Зокрема, стаття 3 проголошує, що: «честь поряд із гідністю визнається однією із найголовніших соціальних цінностей в Україні, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; а ст. 21 закріплює, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними; а також у ст. 28 зазначається право кожного на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, та п. 59 «Стратегії Національної безпеки» від 14 вересня 2020 р., згідно якої, солдат, сержант та офіцер, працівники органів сектору безпеки і оборони та ветерани перебуватимуть у центрі уваги держави. Збройні Сили України та інші органи сектору безпеки і оборони стануть школою лідерства. Не допускати будуть зазіхання на громадянські права військовослужбовців та випадки дискримінації, зокрема за гендерною ознакою».

Науковці, які досліджували випадки посягань на честь і гідність військовослужбовців, визначали, що вони здійснювалися різними особами та за різних обставин. Серед найбільш розповсюджених це: 1) з боку інших військовослужбовців, зокрема командира (начальника); 2) під час перебування військовослужбовців у полоні; 3) від осіб, які здійснюють нагляд за військовослужбовцями, яких утримують на гауптвахті чи у дисциплінарному батальйоні; 4) відбувалося від інших фізичних чи юридичних осіб [2, с. 82]. Не менш важливим є з'ясування фахівцями причини, або вплив яких чинників обумовлює здійснення таких діянь.

Серед їх низки, на нашу увагу, заслуговує дослідження інформаційного простору, що дуже динамічно розвивається останніми роками й яким активно користуються переважна більшість громадян в соціумі. Безумовно, його вплив може бути як позитивним, так і негативним на усі суспільні і політичні процеси та явища в країні, та, навіть викликати певні загрози. Зокрема, це пов'язується з прагненням з боку країни-агресора маніпулювати суспільною свідомістю українців внаслідок чого, в інформаційному середовищі ним поширюється недостовірні, неповна, перекручена або упереджена інформація проти військовослужбовців Збройних Сил України. Йдеться про

випадки розповсюдження на інформаційних платформах та ресурсах в мережі Інтернет, а також соціальних мережах такої інформації, яка не відповідає дійсності. Це робиться з метою дискредитувати або суттєво принизити авторитет військовослужбовців, завдаючи не тільки шкоду їх честі та гідності, але щоб збурити суспільство, примусити його виступити проти своїх оборонців, підірвавши тим самим основи національної безпеки.

Тому справедливо визнають фахівці, що така інформація є шкідливою та небезпечною, оскільки має деструктивно інформаційно-психологічний вплив на суспільство [10, с. 14].

Як вбачається постала потреба у з'ясуванні причин вчинення кримінальних правопорушень проти честі та гідності військовослужбовців за допомогою інформаційного простору, та розробити науково обґрунтовані висновки й рекомендації, спрямованих їх запобіганню.

Зазвичай, причина, що визначає виникнення будь-якого явища, або чинник, здатний впливати на будь-які процеси, отримали назву детермінанти [11]. Загальний взаємозв'язок та взаємодія усіх явищ, процесів, об'єктів розкриває зміст терміну «детермінація», який використовується у кримінологічній науковій літературі. Відтак, проблема детермінації злочинності є однією із центральних у науці кримінології, дослідженням займалися не тільки учені цієї галузі, але й фахівці з різних галузей знань, зокрема соціології, психології тощо.

Слушною є думка Б.М. Головкина, що у кримінології детермінацію злочинності розглядають як сукупність різних за формою і сферою явищ, процесів, станів і подій, що впливають на суспільну свідомість, а через неї – на соціальну активність, взаємовідносини між людьми, рівень і динаміку злочинності. Суспільне буття постійно відображається й оцінюється суспільною свідомістю та впливає на соціальну активність, її спрямованість і характер. Особливістю детермінації злочинності є її соціальна зумовленість. Отже, злочинність передусім пов'язана з умовами життя суспільства, станом суспільної свідомості й системою суспільних відносин [12, с. 274].

Також автори висловлюють й таке твердження, що детермінація будь-якого суспільного феномену є складною, багаторівневою, комплексною, стосується значної кількості суспільних відносин, процесів, відтак, вирішення проблеми детермінації злочинності потребує знання основ детермінації суспільних процесів, утворень, суспільної діяльності, які наводять філософія та психологія, а також соціологія та соціальна психологія [13, с. 184].

Ми підтримуємо думку багатьох фахівців, що у сучасних умовах інформаційний простір хоча і став невід'ємною частиною життя соціуму та держави, але почасти може становити серйозні загрози, зокрема, честі й гідності військовослужбовців, а також і національній безпеці.

Важко не погодитися з іншими науковцями, що чинники, які зумовлюють загрози інформаційній безпеці, мають комплексний характер – вони охоплюють усі сфери життєдіяльності людини, суспільства і держави, а відповідно мають міжвідомчий характер [14, с. 208].

Якщо дослідити інформаційний простір як детермінанту кримінальних правопорушень проти честі та гідності військовослужбовців, то вкажемо на таке. З приводу цього ученими проводилися фундаментальні дослідження стосовно актуальних загроз національним інтересам та національній безпеці України, які здійснюються в інформаційній сфері.

На їх думку, такими загрозами слід визнати: здійснення спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підірив обороноздатності, деморалізацію особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань; провокування екстремістських проявів, підживлення панічних настроїв; загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації;

розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні; проведення державою-агресором спеціальних інформаційних операцій в інших державах з метою створення негативного іміджу України у світі; інформаційна експансія держави-агресора та контрольованих нею структур, зокрема шляхом розширення власної інформаційної інфраструктури на території України та в інших державах; інформаційне домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях тощо [14, с. 210].

Безперечно, що з розвитком інформаційних технологій, особливу небезпечність становить інформаційна війна, за допомогою якої відбувається маніпулювання свідомістю людей як форма впливу на цивільне населення і / або військовослужбовців іншої держави шляхом поширення певної інформації та є ефективним засобом політико-правової боротьби. Тому інформаційні війни, які мають місце у інформаційному просторі, визнають особливим викликом для сучасної системи цінностей для будь-якої країни світу [15, с. 56].

Ще в 500 рр. до н. е. військовий стратег, політик Сунь Цзи у своїй книзі «Мистецтво війни», указав на певні елементи в застосуванні інформаційних війн та радив наступне:

1. Висміювати та дискредитувати все цінне і добре, що є в країні ворога;
2. Втягувати видатних представників противника у злочини;
3. Залучати до співпраці підлих та мерзотних, ненадійних людей;
4. Підривати імідж національних лідерів та виставляти їх на загальний осуд;
5. Розпалювати сварки та провокувати конфлікти у населення ворожої країни; 6. Заважати діяльності влади;
7. Підбурювати молодь проти старих;
8. **Підривати міць війська;**
9. Розбещувати населення;
10. Знецінювати традиції та національні цінності;
11. Застосовувати підкуп, стимулювати корупцію [16, с. 37].

Як вбачається, підірвати міць війська є метою номер один для країни-агресора, яка усі свої зусилля та ресурси спрямовувала проти України ще задовго до початку агресії, проте особливо простежується така тенденція після повномасштабного вторгнення.

Зокрема, Службою безпеки України почастишали випадки викриття осіб, які виготовляють та поширюють у соціальних мережах відеоматеріали, спрямовані на дискредитацію Збройних Сил України. Їх висловлювання в інформаційному просторі спрямовані образити честь і гідність військовослужбовців, які здійснюють заходи із забезпечення національної безпеки та оборони [17]. У громадян в суспільстві може бути різне ставлення щодо військовослужбовців, їх військової форми і до її носіння, проте зневажливо ставитися, але ображати військовослужбовців, особливо під час війни це, насамперед, питання про відсутність моралі та етики самого соціуму.

У нинішніх реаліях України інформаційний простір, на жаль, фактично перетворився на своєрідне «поле бою», на якому окремі держави намагаються оволодіти думками й свідомістю людей, тому й поширюють фейки щодо військовослужбовців маючи на меті – розхитати нашу єдність, посягти на невпевненість, деморалізувати населення та підірвати віру в Збройні Сили України. Крім того, вони шукають певне коло осіб, щоб у соціальних мережах вони ображали честь та гідність військовослужбовців, які боронять наше життя та незалежність нашої країни.

Як вбачається, не можна недооцінювати негативний вплив інформаційного простору, у якому поширюється неправдива інформація стосовно військовослужбовців,

яка не тільки паплюжить та принижує їх честь та гідність, але нерідко спрямовані на те, щоб корінним чином змінити його суспільні настрої та його цінності. Усе це може мати незворотні наслідки для України та її населення, які буде складно виправити протягом кількох десятиліть, й, навіть може призвести до втрати державності, оскільки саме на військовослужбовця покладені заходи відсічі і стримування збройної агресії російської федерації. Отже, вчинення кримінальних правопорушень проти військовослужбовців відбувалися під впливом тих наративів які поширювалися в інформаційному просторі на замовлення країни-агресора, так і безпосередньо мали здійснюватися громадянами нашої країни й записували образи на відео і поширюючи їх в мережі Інтернет серед її користувачів.

Якщо проаналізувати вироки за даною категорією справ, вони вчинялися особами з низьким матеріальним доходом і здійснювалися за винагороду, щоб зірвати мобілізацію. В обидвох випадках такі особи діяли за дорученням країни-агресора, кожним з них було поширено понад шістьдесят сім публікацій серед 10 тис. підписників, у яких містилися образливі висловлювання на адресу військовослужбовців. В деяких випадках приниження честі та гідності військовослужбовців відбувалося з хуліганських мотивів під впливом сильного алкогольного сп'яніння або з інших низьких спонукань [18].

Висновки. На наше переконання, запобігти вчиненню кримінальних правопорушень проти честі й гідності військовослужбовців, особливо, в інформаційному просторі, доволі складно. Проте вважаємо за необхідне висловити здійснення державою наступних заходів:

необхідно здолати упереджене ставлення, які існують між армією та деякими прошарками суспільством внаслідок тривалої пропаганди;

ретельно перевіряти наповненість у різноманітних інформаційних ресурсах суб'єктів, які формують особистість військовослужбовців;

доносити населенню про важливість військової служби та її значення для територіальної цілісності й існування державності;

підвищувати авторитет військовослужбовців за допомогою просвітницьких каналів та програм, показуючи у яких умовах відбувається захист Батьківщини, розміщення біг-бордів зі словами вдячності за можливість жити та працювати, формувати толерантне ставлення до них;

розробити досконале правове регулювання та здійснення ефективного контролю держави по протидії пропаганді, яка поширюється у мас-медіа, соціальними мережами, каналами інтернет-месенджерів проти військовослужбовців;

посилити ретельну перевірку інформації, яка висвітлюється, при цьому особливу увагу приділити дотриманню стандартів достовірності та точності інформації, блокувати вплив проросійських каналів та месенджерів;

підвищувати правову культуру та поведінку військовослужбовців і враховувати, що його військова служба відбувається у тяжких фізичних й психологічних умовах, що може відбиватися на його фізичному і психічному здоров'ї, а отже своєчасно виявляти та усувати негативні наслідки, що можуть вплинути на їх подальшу поведінку;

спрямовувати зусилля на формування та дотримання інформаційної культури (інформаційної грамотності) у суспільстві, яку можливо досягти за допомогою критичного мислення, навичкам уміння перевіряти джерела інформації, пошуку альтернативні точки зору;

приділяти належну увагу правовій культурі населення й запровадження інформаційної політики, яка спрямована на протидію пропаганді, фейкам та умінню громадян України їм протистояти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ємельяненко В.В., Оробець К.М. Образа честі і гідності військовослужбовця як форма об'єктивної сторони кримінального правопорушення за ст. 435-1 КК України. Том 2 № 75 (2023): *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. С. 93–99.
2. Левицький М.О. Право військовослужбовців на честь та гідність. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 42. Т. 1. С. 82–86.
3. Тимофеев А.О., Когут А.А., Членов М.В. Щодо проблем правової регламентації статті 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю» Кримінального кодексу України». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 370–373.
4. Бодунова О. М., Любавіна В. П. Вплив новітніх інформаційних технологій на динаміку злочинності в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 225–229.
5. Глушко Д. А. Вплив ЗМІ на формування «фонових явищ» злочинності в Україні. Злочинність у глобалізованому світі : матеріали XVI Всеукр. кримінол. конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 5–6.
6. Гриценко С.С. Засоби масової інформації як детермінанти злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 279–281.
7. Кушнар'ов С. В. Вплив засобів масової інформації на формування правосвідомості неповнолітніх: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2009. № 2. С. 24–31.
8. Мокряк М. Вплив засобів масової інформації на детермінацію злочинності. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 11. С. 195–198.
9. Пахнін М.Л. Поняття «Криміногенний вплив засобів масової інформації». *Наше право*. 2020. № 3. С. 201–206.
10. Тихомиров О. О. Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері : навч. посіб. / О. О. Тихомиров, О. К. Тугарова. – К. : Нац. акад. СБУ, 2015. – 172 с.
11. Словник. Портал української мови та культури. URL.: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%C4%C5%D2%C5%D0%CC%B2%CD%0%CD%D2%C8> (дата звернення 28.07.2024).
12. Головкін, Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274–280.
13. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
14. Золотар О.О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія. – Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 446 с.
15. І. Жаровська, Н. Ортинська. Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки» Т. 7. 2020 . № 2. С. 56–61.
16. Еляшевська Н. Ф. Вразливість України до інформаційної війни. *Теле– та радіожурналістика*. Львів. 2015. Вип. 14. С. 37.
17. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 20.02.2023 по справі № 718/418/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109076815>.
18. Аналітика судових рішень, винесених за результатом розгляду кримінальних проваджень за статтею 435-1 КК України – Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю. URL.: <https://legal100.org.ua/judicial-practice/analitika-sudovyh-rishenyvyneseniyh-za-rezultatom-rozglyadu-kryminalnyh-provadhzen-za-statteyu-435-1-kk-ukrayiny-obraza-chesti-i-gidnosti-vijskovosluzhbovczya-pogroza-vijskovosluzhbovczyu/>. (дата звернення 28.07.2024).